

ORGAN BAĞIŞININ DİNİMİZDEKİ YERİ

Prof. Dr. H.İbrahim ACAR*

ÖZET

Organ bağışının bir sonucu olan organ nakli, bir çok yönüyle yeni bir meseledir. İslam, evrensel bir din olması hasebiyle insanların karşılaşılabilecekleri bütün problemlerde onlara çıkış yolları gösterecek bir yapıya sahiptir.

Yaşam boyu kullandığımız bizi yaşatan organlarımızın, hiçbir menfaat gözetilmeden tanımadığımız birinin hayatını kurtarmak için kullanılması gerçek bir bağış olduğu gibi aynı zamanda hatırı sayılır bir iyiliktir. Kur'an-ı Kerim, bir kişinin hayatını kurtarmanın bütün insanların hayatını kurtarmak gibi büyük bir iyilik olduğunu belirtmekte ve muhtaçlara yardım etmeyi emretmektedir.

Bu makale organ bağışında bulunmanın şartlar el verdiği zaman yerine getirilmesi gereken ulvi bir görev olduğunu vurgulamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Organ Bağışı, Organ Nakli, Kadavra

ABSTRACT

Position of Organ Donation in Our Religion

Transplantation is a new case which is result of organ donation. Islam is a universal belief that sends in solutions to every problem that human being faced with.

Using our organs in keeping an alien alive is a considerable kindness for mankind also it is a genuine donation because of not having a benefit. The Holy Qoran states that saving a one's life is equivalent to saving all human beings life and decrees helping needy humans.

This article emphasize that organ donation is a sublime duty when the conditions are adequate.

Keywords : Organ Donation, Transplantation

GİRİŞ

Organ bağıışı, bir kimsenin hayatta iken serbest iradesi ile yaşadığı süre içinde veya tıbben yaşamı sona erdikten sonra organlarının başka hastaların tedavisi için kullanılmasına izin vermesidir. Tanımdan da anlaşılacağı üzere organ bağıışı, hem canlı vericiler tarafından organlardan birinin ya da bir parçasının bağıışlanmasını hem de ölümden sonraki bir uygulamayı yani kadavradan yapılabilecek organ bağıışını kapsamaktadır.

Organ bağıışının sonucu organ naklidir. Organ bağıışı ile organ nakli birbirlerini tamamlamaktadır. Organ bağıışına cevaz vermek organ nakline cevaz vermeyi gerektirmektedir. Bu bakımdan organ bağıışından bahsedebilmek ancak organ naklinin cevazı halinde mümkün olur. Şayet dinimiz buna cevaz vermiyorsa o takdirde bunun tabii sonucu olarak organ bağıışından da bahsetmek mümkün olmayacaktır.

Görevini yapamayacak kadar hasta ve bedene zararlı hale gelen bir organın, tedâvi gâyesiyle yaşayan bir kimsenin sağlam ve aynı görevi üstlenecek bir organı ile değıştirilebilmesi ancak organ veren kimsenin sağılığının bozulmasına neden olmayacak veya kendi hayatını riske sokmayacak durumlarda çift organlarından birinin veya pankreas gibi tek organdan bir parçanın alınması ile mümkün olur. Kalp vb. gibi vücutta tek olan ve hayat için kesin olarak gerekli olan, bağıışlandığında kişinin ölümüne neden olabilecek hayati organların nakli söz konusu olamaz. Zira böyle bir organı bağıışlamak kişinin kendi ölümüne neden olacak ve bu durumda o kimse kendi eliyle kendisini öldürmüş olacaktır. Halbuki kişinin kendisini öldürmesi veya başkasının kendisini öldürmesine izin vermesi caiz değıildir. Nitekim Kur'an'da meâlen "Kendinizi öldürmeyin....."¹ ifadesi ile hayat hakkının korunmasına çok güçlü bir vurgu yapılmaktadır. Bir başka ayette de meâlen : "Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı canı öldürmeyin....."² buyrulurak beden Allah'ın insanoğluna verdiği en büyük emanet olduğu bildirilmektedir. Bu emanetin, ruh bedenden ayrılıncaya kadar korunması gerekir

A-CANLIDAN ORGAN NAKLİ

Alternatifsiz bir tedavi yöntemi olduğu sürece hayatta olan bir insanın kendi rızası dahilinde, yaşadığı sürece, ihtiyacı olan bir kimseye böbrek vb. gibi kendi

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ en-Nisa, 4/29.

² el-İsra, 17/33.

hayatını tehlikeye atmayacak, o anda ve ondan sonraki hayatında kendisine zarar vermeyecek herhangi bir organını başıılaması mümkündür. Çünkü kişi kendi organları üzerinde hak sahibidir. Kişinin kendi organları üzerinde hak sahibi olması, organlarını kullanma ve tasadduk etme hakkına, kısaca organları üzerinde tasarruf hak ve yetkisine sahip olması anlamına gelir. Nitekim yaralama ve sakat bırakma durumlarında mağdur olan kimse karşı tarafı yani suçluyu kısastan affedebileceği gibi kan bedeli ve tazminat olarak kabul edilen diyetten de affedebilir. Çünkü diyet tamamen şahsi bir hak mahiyetindedir.

B-KADAVRADAN ORGAN NAKLİ

Günümüzde ileri bir tedavi yöntemi olarak kabul edilen, kadavradan organ alınması ve hastalara nakledilmesi şeklindeki uygulamaya gelince, bu tür bir uygulamanın yapılabilmesi için ölümün tıbben gerçekleşmiş olması gerekir. Ancak her ölünün organları nakil için kullanılamaz. Sadece yoğun bakım servislerinde beyin ölümü tanısı konan kimselerin organları kullanılabilir. Bunun haricinde evde veya yolda ya da herhangi bir yerde herhangi bir şekilde vefat eden bir kimsenin organlarını kullanmak tıbben mümkün değildir. Çünkü tamamen ölmüş bir hastadan organ naklinin yapılabilmesi ancak 5-6 saat gibi çok dar bir zaman dilimi içerisinde mümkün olabilir. Bu zamandan sonra organlar fonksiyonlarını yitirir.

Beyin ölümü gerçekleşen hastalarda beyin fonksiyonları tamamen ve geri dönmeyecek şekilde yani tamiri mümkün olmayacak bir biçimde kaybolmaktadır. Böyle bir hastanın beyin sapı (solunum ve dolaşım sisteminin ana merkezi) ölmekte ve bilinci kaybolmaktadır. Ancak solunum makinesi desteği ile yaşamını sürdürmesi mümkündür. Artık bundan sonra geriye dönüşü olmayacaktır. Nitekim bugüne kadar iyileşmiş bir beyin ölümü vakasına rastlanılmamıştır.³

“İnsanın ölümü tamamıyla beyinde vuku bulan bir olaydır. İnsanı tanımlayan ve insan yapan her şey; akli, zekası, duyguları, kişiliği hepsi beyinde saklıdır ve diğer tüm organlar bir bütün halinde onu var etmek için çalışırlar. Beyin de bir ana kontrol merkezi gibi tüm bu organların birbiriyle uyum içinde çalışmasını sağlar. Bu ana kontrol ortadan kalktığında, her organın kendi otonom bir ömrü vardır. Koordinasyon ortadan kalktığından ortaklık bozulur ve hepsi belli bir süre içinde biyolojik canlılığını yitirir. Bu süre maksimum 72 saattir. Bu nedenle bugün artık kesin olarak bilinmektedir ki beyin ölümü tam anlamıyla ölümü ifade eder. Bu 72 saatlik

³ <http://www.akdeniz.edu.tr/organnak/html4.html>.

süre içinde organların canlılığını koruyabilmesi için çok yoğun bir tıbbi bakımın yanında bedenın solunum cihazına da bağılı olması gerekir. Bu bakım süreci hastayı yaşatmaya yönelik değildir. Hasta kaybedilmiştir. Burada amaçlanan, organ bağışında bulunulursa organların bir süre daha yaşatılmasıdır. (72 saat). Organ bağışında bulunulmadığıında beden solunum cihazından ayrılır. Dünyanın her yerindeki hukuki uygulama da bu şekildedir.⁴

29/05/1979 Tarih ve 2238 Sayılı, Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkındaki Kanunun 11 ve 12. maddelerine göre, tıbbi ölüm (beyin ölümü) hali, biri kardiyolog, biri nörolog, biri nöroşirürji ve biri de anestezi uzmanından oluşan 4 kişilik hekimler kurulunca oy birliği ile tespit edilir. Hasta, bu dört kişilik uzmanlar heyeti tarafından değerlendirilerek klinik ve laboratuvar tüm incelemeleri tamamlandıktan sonra beyin ölümü kararı alınır.

"Tıbben, şuurun gitmesinden beyin ölümü denen safhaya kadar, "Koma-Derin Koma - Bitkiselhayat" denen aşamalar mevcut olup, bu durumların tamamında geri dönüş, yani hastanın iyileşmesi mümkündür, bitkisel hayattaki bir kişinin mucizevi olarak iyileşebildiği vakalar dahi bildirilmiştir. Bitkisel hayattaki insanda beyin korteks (kabuk) denen kısmı ölmüş olup, bu kısım hafıza, zeka, kişilik vb özelliklerin kontrol edildiği kısımdır. Bitkisel hayattaki hastalarda beyin sapı dediğimiz ve hayati organların kendi kendine çalışmalarını, birtakım hayati refleks fonksiyonları yürüten kısmı ise ölmemiş, çalışmaya devam etmektedir. Bu nedenle bitkisel hayattaki kişiler ölü kabul edilmez ve organları nakil için alınmaz."⁵

Ölüm sonrasında yapılan organ naklinin hukuk, biyoloji ve tıbbi ilgilendiren yönleri olduğu gibi İslam hukukunun ilke ve gayeleri açısından dini ilgilendiren yönleri ile inanç esasları, ahiret hayatına ilişkin sonuçları da bulunmaktadır.

"İslam Dini, insana ve insan sağılığına özel bir önem vermiştir. Çünkü yaratılmışların en şerefli olan insanın, üzerine düşen bütün sorumluluklarını yerine getirebilmesi için sağılıklı bir vucuda sahip olması gerekir. Sağılık, korunmak üzere insana emanet edilmistir. Sevgili peygamberimizin beş şey gelmeden beş şeyin kıymetini bilin buyurduğu şeylerden biri de hastalık gelmeden önce sağılığın kıymetini bilmektir. Sağığın kıymeti ancak kaybedildiğinde daha iyi anlaşılmaktadır.

⁴ <http://www.doktorumonline.net/default.asp?mid>.

⁵ <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat2/0120.htm>.

İnsan bünyesinde bir dengenin varlığı aşikardır. İnsan vücudundaki organlardan birinin görevini yerine getirememesi, bu dengeyi bozmaktadır. Dengesi bozulan insan da, hastadır. Hastalık kimi zaman ilaçla kimi zaman da değişik tedavi yollarıyla giderilmeye çalışılmaktadır. Pek çok sayıda insan tedavisi olmayan hastalıklarla uğraşırken bir o kadar insan da, tedavisi olmasına rağmen ilgisizlik sebebiyle ızdırap çekmeye devam etmektedir.⁶ Ülkemizde yeterli sayıda organ ve doku nakli merkezi ve bu konuda deneyimli bilim adamları olduğu halde, başkasından alacağı organla hayata dönmesi ve sağlıklı bir hayat sürmesi mümkün olacak insanlar, ya dini gerekçelerle, ya da ilgisizlik sebebiyle buna yanaşmayan insanlar yüzünden tedavi olamamaktadırlar. Bu bakımdan organ bekleyen insanların dertlerini çözmek ve bağış yapmak isteyen, ancak bir takım nedenlerle organlarını bağışlamaktan kaçınan insanlarımızı aydınlatmak, bağış sayısını arttırmak ve istenilen kadavra oranlarına ulaşmak gerekmektedir. O halde organ bağışı hakkında dinimizin görüşü nedir? Öncelikle bu soruya cevap bulmaya çalışalım..

Organ nakli dolayısıyla organ bağışı bir çok yönüyle yeni ortaya çıkan bir mesele olduğundan on dört asır önce nazil olan Kur'an ve sünnette bununla ilgili açık bir hüküm yer almamaktadır. Klasik fıkıh kitaplarında da konuyla ilgili açık bir ifade bulmak mümkün değildir. Çünkü o dönemlerde böyle bir tedavi yöntemi mevcut olmadığından bu mesele gündeme gelmemiştir. Müçtehidler kendi devirlerinde ortaya çıkan meselelerle olması muhtemel meseleleri nasslar çerçevesinde çözmeye çalışmışlardır. Nasslarda açık hüküm bulunmayan yeni meseleleri Kur'an ve sünnetin delaletlerinden çıkarılan temel ilke ve umumi kaidelerle hükmü bilinen benzer meselelere kıyas ederek çözüme kavuşturmuşlar, hiçbir meseleyi cevapsız bırakmamışlardır. Örneğin içki, sarhoş edici özelliği sebebiyle insanı, onuruyla bağdaşmayan davranışlara sevk ettiği için Kur'an tarafından haram kılınmıştır. Daha sonra benzer özellikler taşıdığı için uyuşturucu maddeler de içkiye kıyaslanarak haram kılınmıştır. Bu bakımdan günümüzde uygulama alanı bulan organ naklinin hükmünü de İslâm hukukçularının benzer olaylar karşısında gösterdikleri tavır ve gözettikleri gayelere bakarak ve aşağıda zikredeceğimiz diğer delillere dayanarak tespit etmek mümkündür. Zira İslam, evrensel bir din olması hasebiyle insanların karşılaşabilecekleri bütün problemlerde onlara çıkış yolları gösterecek mükemmel bir yapıya sahiptir.

⁶ <http://www.diyenet.nl/index.php?sayfa=islam.html>.

1-İnsan hayatını tehdit eden açlık ve susuzluk gibi zaruret hallerinde haram yiyecek ve içeceklerin mubah hale geleceği şu ayetlerle bildirilmiştir.

a-“Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah’tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı.....Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”⁷

b-“Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁸

c-“Allah size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa şüphesiz ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁹

d-“De ki: Bana vahyolunan Kur’an’da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah’tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yeme zorunda kalırsa yiyebilir. Şüphesiz Rabbin çok bağışlayandır, çok merhametlidir.”¹⁰

Zaruretlerin mahzurları ortadan kaldırdığına¹¹ en güzel delil bu âyetlerde ifadesini bulmaktadır. Mealleri verilen bu ayetlerde, yasaklanmış olan ölmüş hayvan, domuz, kan, şarap vb. şeylerden açlık ve susuzluktan ölme gibi zaruret hallerinde ihtiyaç kadar yenilip içilebileceğine izin verilmiştir. ¹² Çünkü hayatın korunması zaruridir. Bu gibi haram şeyler akıl ve ruhu ifsad edecekse de bunları yiyip içmek ölmekten daha iyidir. Bir haramı helal saymamak ve sınırları aşmamak kaydıyla ¹³

⁷ el-Maide, 5/3.

⁸ el-Bakara, 2/173.

⁹ en-Nahl, 16/115.

¹⁰ el-En’am, 6/145.

¹¹ bkz. Mecelle madde 21.

¹² Kâsâni, *Bedâyi’u’s-Sanâyi’*, Beyrut, 1986, I, 61-62; İbnu’l-Arabî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, Mısır 1376, I, 57

¹³ bkz. Mecelle madde 22.

bazen zaruret miktarınca yasak bir iş yapılabilir. Bu sebeple ihtiyacı bulunan kimse zaruret halinde hayatta kalmasına yetecek miktarda yasaklanmış bir şeyi yemez veya içmezse günahkar olur ve kendi ölümüne sebebiyet vermiş olur. Halbuki kişinin kendini öldürmesi veya başkasının kendisini öldürmesine izin vermesi caiz değildir. Nitekim Kur'an, "Kendinizi öldürmeyin....." ¹⁴ ifadesi ile hayat hakkının korunmasına çok güçlü bir vurgu yapmaktadır. Bir başka ayette de meâlen " ...*Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın ...*" ¹⁵ buyrulurken beden Allah'ın insanoğluna verdiği en büyük emanet olduğu bildirilmektedir. Bu emanetin, ruh bedenden ayrılıncaya kadar korunması gerekir. Bu emaneti sonuna kadar kullanmayarak ölüme seçen kimse, kendisinin ölümüne yol açmış olur ki, buna savaş ve benzeri haller dışında izin verilmemiştir.

Ayrıca Kur'an'a göre insan, Allah'ın yarattığı en güzel sanat eseridir. Onun kusursuz ve son derece mükemmel bedeni, ruh ve akıl ile taçlandırılmış, şerefli ve mümtaz kılınmıştır. ¹⁶ İnsan kendisine ihsan edilen akıl sayesinde diğer yaratılardan üstün kılınmış ve Allah'ın hitabına muhatap olma şerefine nail olmuştur. Allah, işte bu üstün vasıflarından dolayı dünyada yarattığı her şeyi insanın emrine ve hizmetine vermiş, meleklerin ona secde etmesini istemiştir. ¹⁷ İşte tüm bu vasıflar sebebiyle insan hayatı Kur'an nazarında son derece değerli ve önemlidir. Hayati uzuvlarına tecavüz, canına tecavüz gibi kabul edilmiş canın korunması dinin ana hedeflerinden sayılmıştır. Bu hususu vurgulayan ayetlerden biri şu meâdedir: ".....*Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Kim de bir adamın hayatını kurtarırsa sanki bütün insanların hayatını kurtarmış olur....*"¹⁸

Ayetten anlaşılacağı üzere Allah Teala bir canı kurtarmayı bütün insanlığı kurtarmak kadar üstün bir fazilet saymıştır. Bu bakımdan her bir kişi başkasının hayatının kutsallığını kabul edip onu kurtarmaya çalışmalıdır. Kur'an nazarında çok değerli kabul edilen insan hayatını kurtarmak ve bir insanın yaşamasına vesile olmak çok çeşitli şekillerde mümkün olabilir. Organ nakli de bunlardan birisidir. Dolayısıyla

¹⁴ en-Nisa, 4/29.

¹⁵ el-Bakara, 2/195.

¹⁶ el-İsra, 17/70; et-Teğabün, 64/ 3; et-Tin, 95/4.

¹⁷ el-Bakara, 2/ 29; el-Hacc, 22/65; Lokman, 31/20; el-Mülk, 67/ 15.

¹⁸ el-Maide,5/ 32.

organ nakli ile bu nadide cevherin devamına vesile olmak en büyük sevaplardan biridir. Hadislerde de bu konuya şu şekilde temas edilmektedir.

a-Cabir b. Semüre'den rivayet edildiğine göre : "Bir adam beraberinde ailesi ve çocukları olduğu halde Harra'da konakladı. Biri buna " Devem kayboldu, onu bulacak olursan yanına al " dedi. Adam onu buldu fakat sahibini bulamadı. Bu arada deve hastalandı. Adamın karısı: "Onu kes (de murdar ölmesin)" deyince adam bu teklifi kabul etmedi. Bu esnada deve ölünce bu sefer kadın : "Derisini soy da etini, yağını güneşte kurutalım ve yiyelim" dedi. Adam: "Hele, Resûlullah'a bir soralım (da söylediklerini sonra yapalım!)" deyip Resulullah'a sordu. Aleyhissalatu vesselam "*Seni geçindirecek kadar yanında bir şey var mı?*" diye sordu. Adam: "Hayır! yok" cevabını verince Resulullah'da: " *Öyleyse onu yiyin...*"¹⁹ buyurdu.

b-Ebu Vakıdî'l-Leysi, Hz. Peygamber'e Ya Resulellah! Biz kıtlık ve açlık bulunan bir yerdeyiz. Dolayısıyla bize murdardan ne helal olur? deyince Resulullah: "*Siz sabah kahvaltısında ve akşam yemeğinde yiyecek bir şey bulamazsanız, yine yiyecek sebze ve yeşillik bulamazsanız ve de ekininiz çıkmamışsa o zaman size ölü eti helal olur*"²⁰ diye buyurdu.

c-Murdar hayvanın etini yemek haram olmakla beraber deri, boynuz, kemik, kıl gibi kısımlarından faydalanmak mübahtır. İbn Abbâs'ın rivâyetine göre Hz. Meymûne vâlidemizin azatlısına bir koyun verilmiş, o da ölmüştü. Hadisenin üzerine gelen Rasûlullah "*Derisini alıp tabaklayarak ondan faydalansaydınız ya!*" buyurunca: "O murdar ölmüştür." dediler. Peygamberimiz de bunun üzerine "*yalnızca yenmesi haram kılındı.*"²¹ buyurdular.

İslâm hukukçuları da hayatı tehdit eden açlık zarureti karşısında²² bunun başka yollarla giderilmesinin mümkün olamaması halinde kişinin hayatta kalmasına yetecek kadar domuz eti, ölü insan eti veya Allah'ın haram kıldığı diğer yiyecekleri yiyebileceğine hükmetmişlerdir.²³

¹⁹ Ebu Davud, Et'ime 36.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 218.

²¹ Müslim, el-Hayız, 10, 102; Ebû-Dâvûd, K. el-Libâs, 37; Tirmizî, Libâs, 7.

²² Bazıları darda kalma müddetini 24 saatle sınırlandırmışlardır; buna göre 24 saat helâl yiyecek ve içecek bulamayan kimse haram yiyebilir. İmam Mâlik'e göre doyuncaya kadar yer ve ve yanına da bir miktar alır. Diğerlerine göre ancak hayatını devam ettirecek kadar yiyebilir.

²³ Kâsâni, a.g.e., VII, 176; İbn Kudâme, *el-Muğni*, Beyrut, 1972, VIII, 596.

Zaruret hükmüne dayanarak, kıyas kuralları çerçevesinde bu hüküm, ihtiyacı olan kişinin hayatta kalabilmesi amacıyla ölü kimseden yapılan organ transferi konusunda kullanılabilir mi?

Bilindiği gibi bir meselede kıyas hükümlerinin tatbik edilebilmesi için, her iki meselenin illetinin aynı olması gerekir. Yani hakkında nass bulunan konu ile ona kıyas yapılacak olan konu arasında illet birliğinin bulunması gerekmektedir. Burada açlık zarureti halinde haram kılınan yiyeceklerin yenmesi sonucunu doğuran hayatın kurtarılması şeklindeki illet, ölü bir kimsenin kalp, karaciğer, akciğer veya böbrek gibi organlarından birinin tedavi amacıyla hasta olan bir şahsın benzer organlarından biri ile değiştirilmesinde amaçlanan hayatın kurtarılması şeklindeki illetle benzerlik arz etmektedir. Her iki durumda da hayatın kurtarılması şeklindeki illet kesinlikle mevcuttur. Organ nakli de çaresiz kalmış bir insanın hayatını kurtarmak amacıyla yapılmaktadır. Kur'an, bir kişinin hayatının kurtulmasına vesile olmanın bütün insanları hayata kavuşturmak kadar mühim olduğunu meâlen şu ayetle bildirmektedir. ".....Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür."²⁴

Dinin beş temel maksadından biri hayatın korunması olmakla birlikte zaruret halinde organ naklinin gerçekleştirilebilmesi hastalığın ancak bu şekilde tedavi edilebileceğine, bundan başka bir çare bulunmadığına mesleki ehliyet sahibi bir doktorun zann-i galibinin bulunması halinde mümkün olabilir. Buna göre organ nakli hem son çare olmalı hem de kurtulma ümidi kesine yakın olmalıdır.²⁵ İstisnai de olsa çok az sayıdaki hastanın tıbbi hatalar veya kan uyumsuzluğu gibi sebeplerle hayatını kaybetmesi, zaruretlerin haram olan şeyleri mubah kılacağı şeklindeki mecelle kaidesine aykırı olmayacaktır.

2- Başka şekilde tedavileri mümkün olmayan hastaların iyileştirilebilecekleri hususunda kesin bilginin bulunması veya kuvvetle muhtemel olması halinde, haram ve necis olan alkollü ve uyuşturucu maddelerin kullanılması caiz görülmüştür.²⁶ Çünkü haram maddelerle tedavi zaruret mesabesindedir. Zaruret ise haramı mubah kılmaktadır. Nitekim Kur'an'da "*Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın*"²⁷

²⁴ el-Maide, 5/32.

²⁵ Şirbâsi, Ahmed, *Yes'eluneke fi'd-Dini ve'l-Hayat*, Beyrut, tsz, 1, 604.

²⁶ Kâsâni, a.g.e., I, 61-62; Fetâvâ el- Hindiyye, Beyrut, tsz, V, 355.

²⁷ el-Bakara, 195

buyrulmaktadır. Bu bakımdan şarap ta dahil olmak üzere zaruret halinde tedavi amacıyla haram yiyecek içecek vb.her türlü necis maddeler alınabilir. Zira sağlığı koruma maslahatı haram ve necis maddelerden korunma maslahatından daha büyüktür.

Başka çarenin bulunmadığı durumlarda darda kalan kimse kullanılması haram olan şeylerle tedâvî görebilir. Hz. Peygamber, erkeklere ipek elbise giymeyi haram kıldığı halde, cilt hastalığı dolayısıyla bazı sahâbîlere (Zübeyr ve Abdurrahman) izin vermiştir.²⁸ Konumuzla ilgili olarak mevcut bulunan "*Allah şifanızı, size haram kıldığı şeylerde kılmadı*"²⁹ şeklindeki hadis ise helal yolla tedavi imkanının bulunması haline aittir. Helal yoldan tedavi imkanı bulunmayınca, bu amaçla kullanılacak haram maddeler mübah olacağından hadisin şümûlüne girmeyecektir.

3-Kadavradan organ naklinin cevazına delil olan bir başka husus da Kur'an'ın "*... iyilikte ve fenalıktan sakınmakta yardımlaşın....*"³⁰ meâlindeki ayetle iyilik konusunda yardımlaşma ve dayanışmayı emretmesidir. Hz. Peygamber de, sıkıntıda olan bir müslümanın derdine çare olacak kimsenin kıyamet gününde Allah tarafından sıkıntılarından kurtarılacağı müjdesini vermektedir.³¹ Çaresizlik içinde ölümü bekleyen bir hastanın sıkıntısından daha büyük bir sıkıntı yoktur. Bu bakımdan hastanın sıkıntısını gidermek iyi davranışlar arasında değerlendirilebilir.

Yine Hz. Peygamber aç olan insanların doyurulmasını emretmektedir.³² Hatta "*yanı başında komşusunun aç olduğunu bildiği halde karnı tok olarak geceleyen bir kimsenin kendisine iman etmiş olamayacağını*" beyan etmektedir.³³ Yanı basındaki bir insanın açlık gibi küçük bir ihtiyacının giderilmesini isteyen bir din, bununla kıyaslanamayacak kadar çok daha kötü bir durumda olan çaresiz insanlara bigane kalınmasına onay verebilir mi?

İnsanlar, organ bağışında bulunarak çok büyük manevi kazanımlar elde edebilirler. Organ bağışında bulunanlar, bağış yapılan hastayı sıhhate kavuştururken, hastanın yakınlarını da tarifi imkansız bir mutluluğa kavuşturmuş olurlar. Böylelikle

²⁸ Buhârî, K. el-Libâs, 29; K. el-Cihâd, 91.

²⁹ Buhârî, K. el-Eşşibe; 15; Ebu Dâvud, Tıbb, II; Tirmizî, Tıbb, 7; İbn Mâce, Tıbb, II, bkz. 5.Maide, 2.

³¹ Buhârî, Mezâlim 3; Müslim, Birr 58.

³² Buhârî, Cihad 171, Et'ime 1.

³³ Nuruddin Ali b. Ebi Bekr el-Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid ve Menbau'l-Fevaid*, Beyrut 1408/1988, VIII, 167.

bağışlanan organ sayesinde sosyal barışın teminine, acıların ve sevinçlerin paylaşılmasına büyük katkı sağlamış olurlar.

4- İslâm alimlerinin bir çođu³⁴ vefat eden hamile bir kadının karnında canlı halde bulunan çocuğun kurtarılması için, ölen annenin karnının yarılıp çocuğun alınmasına hükmetmişlerdir. Çünkü bu durumda her ne kadar ölü kimsenin bir parçası alınacak ise de diğer taraftan masum bir canlının hayatı kurtarılmış olacaktır.³⁵ Nitekim Kur'an'da ".....Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır....."³⁶ buyrulmaktadır.

Ebu Hanife de ölmüş bir kadının karnının yarılmasını ve çocuğun çıkarılmasını emretmiş, kurtarılan çocuk da uzun yıllar yaşamıştır. Ebu Hanife'nin bu uygulaması organ naklinin caiz olduğu hususunda yeterli bir delildir.³⁷ Ayrıca bu durum "Zararın ağır olanı, daha hafif olanıyla izâle edilir"³⁸ şeklindeki genel kaideye uyan bir davranıştır.

5-İslam alimlerinin çođu³⁹ başkasına ait mücevher gibi değerli bir malı yutan ve yuttuğu mal karnında iken ölen şahsın karnının yarılıp malın çıkarılabileceğine hükmetmişlerdir. Bu davranış biçiminde hem malın zayi olması önlenmekte hem de varislerin faydalanması ve onlardan zararın kaldırılması söz konusu olmaktadır. Ayrıca bu operasyon ölüyü de borçtan kurtarmaktadır.⁴⁰

6-Organ nakli konusuna israf açısından da bakmak mümkündür. Bu hususta Kur'an'ın emirleri gayet açık ve nettir. "...Yiyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz . Çünkü Allah israf edenleri sevmez."⁴¹ "Akrobaya, yoksula, yolcuya hakkını ver; elindekileri gereksiz yere saçıp savurma! Zira saçıp savuranlar şeytanlarla kardeş olmuş olurlar.. Şeytan ise Rabbi'ne karşı çok nankördür."⁴²

"Allah, israfı hem sözlü olarak Kur'an-ı Kerim'de yasaklamakta, hem de fiilî olarak bunu kâinatta uygulamaktadır. Beyin ölümü gerçekleşmiş kadavradaki

³⁴ Maliki ve Hanbeliler kurtarılan çocuğun adeten yaşamayacağı düşüncesinden ve diğer delillerden hareketle ölü hamile kadının ameliyat edilemeyeceğini söylerler.

³⁵ Mevsili, *el-İhtiyar li Ta'lili'l-Muhtar*, İstanbul, tsz, IV, 167; İbnu'l-Hümmam, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, Beyrut, tsz, II, 102; Fetâvâ el-Hindiyye, V, 360.

³⁶ el-Maide, 5/32

³⁷ Fetâvâ el-Hindiyye, V, 360.

³⁸ Mecelle Mad. 27.

³⁹ İmam Muhammed'e göre malın çıkarılması için ölünün karnı yarılmaz. Çünkü malın korunması için insanın saygınlığına zarar verilemez. (Mevsili, a.g.e., IV, 167-168; İbnu'l-Hümmam, a.g.e., II, 102)

⁴⁰ İbnu'l-Hümmam, II, 102; Nevevi, *Mecmu'*, V, 301; İbn Kudâme, a.g.e., II, 414.

⁴¹ el-Araf, 7/31.

⁴² el-İsra, 17/ 26-27.

organlar başka hastalara nakledilerek kullanılmadığı takdirde boşu boşuna israf edilmesinin yanı sıra bir de yukarıda naklettiğimiz gibi bu hastalara yapılan tedavi masraflarıyla ortaya çıkan büyük bir israf söz konusudur. Böylece organ bağışısı yapılmaması durumunda bir değil iki, tek değil çift yönlü büyük bir israfa sebep olduğu ortadadır. En küçük israfı bile kesin bir şekilde yasaklayan Kur'an, böylesine büyük bir israfı hoş görür mü?"⁴³

7-Organ bağışısı aynı zamanda mal bağışısına, sadakaya benzemektedir. Sadakada bir tür mülkiyet ve tasarruf hakkının intikali söz konusudur. İşin bu yönünden hareketle mali tasarruflarla ilgili olarak geçerli olan hükümlerin organ bağışısı içinde geçerli olduğu kabul edilebilir.

8- Kemik, diş, kan gibi insan parçalarıyla tedavinin mümkün olabilmesi organ naklinin cevazına neden kabul edilebilir. Zira kan ve deri gibi vücudun yenilediği şeyler bir insandan diğerine nakledilebilir.

9-İslam dininin daima kolaylığı emretmesi, insanın istifadesine olan her durumda onun çıkarlarını koruması gibi hususlar da organ naklinin caiz olacağını gösterir.

Buraya kadar zikrettiğimiz deliller, muhalif görüşler bulunmakla birlikte organ naklinin hükmü konusunda tercih ettiğimiz olumlu görüşleri yansıtmaktadır. Bununla birlikte organ bağışısının uygulanabilirliği açısından bu konuda karar merciinin kim olduğu hususunda şunları söylememiz gerekmektedir.

Ölen kişi hayatta iken organlarının başka hastaların tedavisi için kullanılabilmesi hususunda serbest iradesi ile izin vermişse onun bu izni dikkate alınır.⁴⁴ Organ bağışısına yönelik olumlu bir açıklamasının olmaması halinde aksine bir beyanı olmamak şartı ile yakınlarından organların bağışlanabilmesi konusunda izin alınabilir. Kimliği ve akrabaları bilinmeyen cesetlerden ise zaruret durumu dikkate alınarak organ nakli yapılabilir.

İslam hukuk prensipleri açısından yapılan bu değerlendirmelerle birlikte organ bağışısında bulunacak kimseleri ilgilendirmesi bakımından konumuzun itikadi ve uhrevi yönlerine de kısaca şu şekilde temas etmek mümkündür.

⁴³ Akdemir, Hikmet, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Urfa, 2005, S.14.

⁴⁴ Vefat edenin, organ bağışısına yönelik yazılı rızasının bulunması durumunda akrabalarına bu konu hakkında bilgi verilmesinde yarar bulunmaktadır. Çünkü ölü yakınlarının üzüntülü durumlarında böyle bir talebe karşı çıkmaları halinde organların alınması kolay olmayacaktır.

Tekrar dirilme söz konusu olduğunda nakledilen organ ilk bedenindeki yerini alacağından⁴⁵ kendisine nakil gerçekleştirilen kimsenin işleyeceği suç ve günah sebebiyle organı veren sorumlu olmayacaktır. Organ nakledilenin yapacağı iyilik ve kötülüklerden tamamen kendisi sorumlu olacaktır. Çünkü herkes yaptıklarından mes'ul olacaktır.⁴⁶ Ölen_kimsenin ise bunda sorumluluğu yoktur. Sorumlulukta asıl olan irade olduğundan davranışlardan sorumlu olacak olan kişi de organları sonradan kullanan olacaktır.

Ayrıca farklı milliyet ve dine mensup olmak da organ nakli açısından bir engel teşkil etmez. Çünkü İslam, hangi dine veya milliyete mensup olursa olsun herkese eşit yaşama hakkı tanımaktadır. Kişiyi sorumlu yapan iradesi ve inancı olduğundan organ nakli açısından kimin hangi dine mensup olduğunun veya kişinin günahkar olup olmamasının bir önemi yoktur.

Sonuç:

Kitap ve sünnetin ortaya koyduğu temel prensiplerle müctehidler tarafından bunlara dayanılarak çıkarılan genel hükümler ve kaideler, tedavinin bir parçası olan organ naklinin caiz olduğunu göstermektedir. Organ başısını dolayısıyla buna bağlı olarak organ naklini engelleyici olumsuz bir durum söz konusu değildir. Çünkü İslam, canın korunması hususunda önemli kaideler koymuş bir dindir.

İslâm hukukçularının metin içerisinde zikrettiğimiz görüşleri organ başısına dolayısıyla nakline bir hayli ışık tutmaktadır. Bu görüşler çerçevesinde nakline cevaz verilen organlar birkaç ayda toprak olup gideceklerine tedaviye muhtaç insanların hayatını riske atılmaktan kurtarmış olacaktır.

Yaşam boyu kullandığımız organlarımızın, öldüğümüzde bambaşka belki de hiç tanımadığımız insanların yaşamalarına vesile olmak amacıyla kullanılması ve bu organlardan, başışlayanların herhangi bir menfaat beklememesi, organ başısını kavram olarak gerçek bir başış ve aynı zamanda büyük bir insanlık örneği olduğunu göstermektedir.

Bu davranış biçimi aynı zamanda insanın yaşama duyduğu saygının da bir ifadesidir. Dünya malının dünyada kalacağı bilinciyle sadece insana has olan ardında

⁴⁵ Taha suresi 55.ayette zikredilen "(Ey insanlar!) Sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız."ifadelerinden anlaşılacağı üzere ahirette insanlar ruh ve bedenle dirileceklerdir.

⁴⁶ bkz. el-İsra, 17/36.

bir şeyler bırakabilme düşüncesi, insanlık adına bir şeyler yapabilme duygusunun da doruk noktasıdır.

Kur'an-ı Kerim, bir kişinin hayatını kurtarmanın bütün insanların hayatını kurtarmak gibi büyük bir iyilik olduğunu belirtmekte, muhtaçlara yardım etmeyi emretmektedir. Bu çerçevede Kur'an açısından organ naklinin caiz olduğunu söylemek şöyle dursun, şartlar el verdiği zaman yerine getirilmesi gereken yüce bir görev olduğunu söylemek mümkündür.

Ne yazık ki insan ancak organ alıcısı durumuna gelince organ bağışının önemini fark edebiliyor. Bu bakımdan herkes organ bağışında bulunmalı, yakınlarını bu konuda bilinçlendirmeli ancak bu sayede ihtiyacı olduğunda organ bulabileceğini bilmelidir.